

منظر ایرانی

مهر، منظر خورشید

در میان تزئینات هنر و معماری ایران، نقش خورشید از فراوان‌ترین نمونه‌هاست. در آثار قدیم هنر ایران به صورت چلیپا ظاهر می‌شده و در آثار دوران اسلامی به شکل شمسه؛ هر دو این‌ها به عنوان نقش‌های کانونی تزئینات، به کار نمادسازی و معنابخشی به آثار هنری و معماری فضا می‌پرداختند. شمسه به دست مسلمانان به سرزمین‌های شرق و غرب عالم که در تسلط آن‌ها بود منتقل شد و کم‌کم به عنوان نماد مسلمانان و حتی نماد اسلام شناخته شد.

پیشینه نقش خورشید به کیش مهر، آیین ایرانیان در زمان قبل از زرتشت بازمی‌گردد. آیینی که در منطقه بزرگی از جهان حکومت می‌کرد و در عصر اشکانی به امپراتوری روم رسید و با نام میتراپیسم مذهب رسمی آن‌ها شد. در شرق نیز بخشی از سرزمین هند را در تسلط خود داشت. نقش شیر و خورشید در پرچم ایران نیز مأخوذ از همان فرهنگ است.

خورشید در آیین مهر، منشأ رحمت شناخته می‌شود. در عصر زرتشت، دو گانه نور و تاریکی جهان‌بینی آن‌ها را شکل می‌داد که همچنان نقش نور، معادل رحمت و نعمت بود. در دوره اسلام، تعبیر قرآن از خداوند به مثابه نور آسمان و زمین، به تداوم این فرهنگ کمک کرد و آن‌چنان شد که ایرانیان در همه دوران تاریخی نسبت به خورشید، نگاهی معنادار و دوستدارانه داشته باشند. ساخت واژه مهر و مشتقات آن به معنای خیر، رحمت، نعمت، دوستی و محبت بیانگر دیدگاه آن‌ها نسبت به خورشید است.

ایرج اسکندری، نقاش انقلاب اسلامی نیز برای نمایش فرهنگ حاکم بر جنگ عراق با ایران، از نماد خورشید به همان معنا مدد جسته است. رزمندگانی که هم‌رزم مجروح خود را به سویی حمل می‌کنند که در افق آن، دایره خورشید قرار دارد. اینجا نیز خورشید، به مثابه مقصد رزمندگان عنوان شده است. این رویکرد در سرزمینی که خورشید کانون مفاهیم ارزشی است، معنا دارد. تأکید بر شکل دایره، علاوه بر جهت نور، حاکی از اهمیت خورشید است تا زیبایی‌شناسی نقاش بومی‌تر گردد؛ اگر جهت نور در هنر معنوی و علی‌الخصوص نمونه‌های مسیحی نماد عالم برتر شناخته می‌شود، اما خورشید در ایران علاوه بر آن به پدیده‌ای منظرین اشاره می‌کند: مهر و سایر خوبی‌ها.

سردبیر

سید امیر منصوری
amansoor@ut.ac.ir